

Koltai Zsuzsa

MÚZEUMI TANULÁS A REZILIENCIÁÉRT – MÚZEUMI REZILIENCIA A KÖZÖSSÉGEKÉRT

Bevezetés

A múzeumok társadalmi szerepéről való gondolkodásnak a COVID19 új, különleges aspektust adott. A téma napjainkban kifejezetten aktuális, hiszen bármelyik pillanatban újabb pusztító világjárványok robbanhatnak ki, így folyamatosan a fejünk felett lebeg az ezekhez társuló társadalmi, kulturális, oktatási, gazdasági és technológiai kihívások felbukkanásának lehetősége. A pandémia mellett jelen van a gazdasági és migrációs válság, a háborús fenyegetettség, a klímaváltozás és klímaszorongás is, az egyre több autoriter politikai rendszer kialakulásáról és kontrollálhatatlannak tűnő, problematikus társadalmi folyamatokról már nem is beszélve, amely kihívások egyenként is, összesítve pedig különösen fontos kérdéssé teszik a társadalom és a múzeumok rezilienciájának erősítését.

Az elmúlt időszakban számos publikáció (például Redman, 2022; Chhabra, 2022) jelent meg a múzeumok reziliencia erősítésében betöltött szerepével kapcsolatban. A múzeumok saját rezilienciájának előmozdítására fókuszálva pedig több szakmai fórumot is szerveztek a nemzetközi múzeumi szakmai szervezetek, mint például a NEMO tavaly lebonyolított „Az innováció belülről kezdődik – Reziliens múzeumok a zavarok idején” („Innovation begins within – Resilient museums in times of disruption”) című konferenciája (NEMO, 2022). Az ICOM 2022-es, a „Múzeumok ereje” (“The Power of Museums”) munkacímű prágai konferenciája pedig (az új múzeumdefiníció rögzítése mellett) az alábbi kérdések megvitatása köré szerveződött: múzeumok szerepe a civil társadalom fejlődésében; múzeumok szerepe a fenntarthatóság előmozdításában; a múzeumi menedzsmentet érintő kurrens kihívások hatékony kezelésének kérdései; új technológiák múzeumi alkalmazásának lehetőségei (ICOM Prague 2022, n.d.).

A reziliencia és a fenntarthatóság témaköre természetesen ezer szállal kapcsolódik egymáshoz, egymással sok tekintetben átfedésben is állnak, mint ahogyan ez a témával kapcsolatosan megjelent publikációkban és szakmai fórumok tematikájában is tükröződik.

Az, hogy a múzeumoknak nem csupán a múlt közvetítőjeként, hanem az aktuális társadalmi kihívások vonatkozásában a párbeszéd lehetőségét kínáló fórumként, valamint a fakenews-cunamik és áltudományos konteók korszakában az autentikus, hiteles információk és adatok közlőjeként kell működniük, nem új, de egyre fontosabbá váló gondolat napjaink számos krízise közepette. Mint ahogyan globalizált világunkban és az internet mindent behálózó nyilvánosságának ernyője alatt járványszerűen terjedő egyéni izoláció korában a múzeumok kifejezetten fontos szerepet tölthetnek be közösségek létrehozásában, működtetésében és fejlesztésében, hozzájárulva ezzel egy adott térség fejlődéséhez és lakosai egyéni jóllétének előmozdításához.

Jelen írás a múzeumi reziliencia és a múzeumok reziliencia előmozdítását célzó törekvéseivel kapcsolatos szakirodalmi áttekintést követően „A múzeumi tanulás szerepe a periférikus régiók rezilienciájának erősítésében – Összehasonlító kutatás Görlitz kerületben

és Baranya megyében, 2022” című átfogó, komparatív kutatás résztanulmányaként, kizárólag Baranya vármegyére fókuszálva, azokat a múzeumi tudásközvetítési gyakorlatokat, illetve társadalmat szolgáló múzeumi kezdeményezéseket tárja fel, melyek fontos szerepet tölthetnek be a helyi lakosok, közösségek, illetve a térség rezilienciájának erősítésében.

A múzeumok rezilienciája

McGhie (2019) még a pandémiát megelőzően határozta meg azt, hogy a múzeumok a kulturális és természeti örökség múzeumi és múzeumokon kívüli védelmével, a fenntartható fejlődési célok teljesülését előmozdító tanulási lehetőségek biztosításával és kutatási tevékenységek lehetővé tételével, továbbá a mindenki számára hozzáférhető kulturális részvétel garantálásával, a fenntartható turizmus támogatásával és a fenntartható célokat szolgáló partnerségek, intézményi működés és menedzsment kialakításával mozdíthatják elő az Agenda 2030 Fenntartható Fejlődési Keretrendszerben meghatározott fejlődési célokat. A szerző a kiadvány folytatásaként a következő évben, már a pandémia kirobbanását követően, a múzeumi reziliencia erősítésével kapcsolatos javaslatokat megfogalmazó útmutatót tett közzé, amiben hangsúlyozta, hogy a fenntartható fejlődés szempontjából alapvető jelentősége van a különféle kihívásokkal, veszélyhelyzetekkel kapcsolatos ellenálló képesség erősítésének, valamint a sebezhetőség, a veszélyhelyzeteknek való kitettség csökkentésének (McGhie, 2020, p.11). A kiadvány kiemelte, hogy a múzeumi reziliencia révén a múzeumok előmozdíthatják társadalmi szerepvállalásukat, továbbá a közvetített források és információk, illetve készségfejlesztési lehetőségek biztosítása révén maguk is növelhetik a társadalom rezilienciáját (McGhie, 2020, p.31).

A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) a pandémia által okozott kihívásokra reflektálva 2020-ban kidolgozott egy 8 lépésből álló javaslatcsomagot a múzeumok számára a reziliencia előmozdítása érdekében. A dokumentum a politikai döntéshozókkal helyi, regionális és országos szinten történő folyamatos együttműködés szükségességének hangsúlyozása és a témakörbe illeszkedő hasznos források és innovatív múzeumi kezdeményezések példáinak megosztása mellett az alábbi javaslatokat fogalmazta meg: 1. A múzeum először biztosítsa saját biztonságát és jóllétét; 2. A múzeumok fókuszáljanak arra, amiben a legjobbak és próbáljanak meg alternatív megoldásokat találni ehhez; 3. A múzeumok kövessék nyomon a társadalmi igények változását, figyeljenek a közösségeik igényeire és ez alapján határozzák meg azt, hogy miként tudják őket segíteni; 4. A múzeumok tartsák meg szoros kapcsolataikat együttműködő partnereikkel és a közösségi kezdeményezésekkel; 5. Szerezzenek ismereteket a kockázatmenedzsment területén jártassággal rendelkező múzeumoktól és olyan egyéb intézményektől mint a könyvtárak, levéltárak; 6. A múzeumok vegyék fontolóra a krízissel és hatásaival kapcsolatos gyűjtést és dokumentálást; 7. Reflexió a krízis kapcsán nyert tapasztalatokra; 8. Folyamatos kapcsolattartás a Múzeumok Nemzetközi Tanácsával és a szervezet érdekképviselői erőfeszítéseinek támogatása (ICOM, 2020).

A pandémia által generált, az UNESCO (2020) „Krízisben a kultúra” („Culture in Crisis”) címmel kiadott, a kreatív szektor rezilienciáját erősíteni hivatott, jó gyakorlatok feltáró útmutatója a múzeumok szempontjából is relevanciával bír. Az útmutató a kulturális és

kreatív iparágak támogatása kapcsán javasolta a segélyek és támogatások gyorsított kifizetését, a hatósági kötelezettségek alóli átmeneti mentesítést, a tevékenységek megszakításából származó veszteségek megtérítését, az adó- és szociális terhek alóli mentesség és kedvezményes kölcsönök biztosítását, a kereslet ösztönzését, valamint az infrastruktúra és létesítmények fejlesztését (UNESCO, 2020, p. 25.). A számos jó gyakorlatot felvonultató útmutató olyan jó példákat tett közzé, mint például a Hollandiában kulturális szervezetek által, az Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium, valamint a Gazdasági Minisztérium támogatásával kifejlesztett és 2020 áprilisától bevezetett ún. „Őrizd meg a jegyed, élvezd később” elnevezésű utalvány-rendszer, aminek célja a különböző kulturális és szabadidős intézmények és szervezetek kötelező lezárásokot követő azonnali pénzügyi támogatása volt (UNESCO, 2020).

Az Angol Művészeti Tanács (Arts Council England) által támogatott ún. „Boldog Múzeum Projekt” (Happy Museum Project) a fenntarthatóság jegyében már 2013-ban újragondozta misszióját, amiben a korábbi, a magas szintű jóléthez és a civil élethez hozzájáruló, fenntartható múzeumi gyakorlat helyett olyan múzeumi működés megvalósítását tűzte ki célul, ami úgy támogatja a jólétet, hogy közben nem terheli a Földet. Az új vízió megfogalmazása kapcsán a projektgazdák már ekkor hangsúlyozták, hogy annak tartalma jobban kifejezi, hogy a reziliencia erősítése alapvető célkitűzésük, illetve, hogy az egyéneket és közösségeket érintő változásokkal a korábbiakhoz képest nagyobb hangsúllyal kívánják foglalkozni (The Happy Museum, n.d.-a). A jelen tanulmányban vizsgált témakör kapcsán érdemes áttekinteni a projekt által egy évtizede megfogalmazott manifesztum pontjait: 1. A jólét feltételeinek megteremtése; 2. A környezet értékelése, a jövőről és múlttól való gondoskodás; 3. Aktív állampolgárság; 4. Kölcsönös kapcsolatokra való törekvés; 5. Tanulás a rezilienciáért; 6. Annak feltárása, hogy mi számít valójában (The Happy Museum, n.d.-b).

Ackerson és munkatársai (2021) hangsúlyozták, hogy a reziliencia nem csupán a kihívásokra való hatékony reagálás képességét jelenti, hanem fontos aspektusa a változásokkal kapcsolatos rugalmasság is, amiben a potenciális nehézségek előrejelzése és a különféle megoldási módok végiggondolása alapvető szerepet kap. Az amerikai szakemberek a reziliencia előmozdítása érdekében öt célkitűzést fogalmaztak meg a múzeumok számára: 1. Méltányos és inkluzív múzeumi működés megvalósítása; 2. A közösségi értékek újratárgyalása; 3. Hatékony szerep újragondolása; 4. Pénzügyi gondolkodásmód újratervezése; 5. Az agilis vezetés fejlesztése (Ackerson et al., 2021). A fenti célok realizálásának előmozdítása, továbbá a múzeumok – ideértve a múzeumi munkatársak – változásokkal kapcsolatos rugalmasságának fejlesztése érdekében az ún. „The Resilience Playbook”-ra (The Resilience Playbook, 2021) építve módszertani fejlesztési műhelymunkákat kínálnak múzeumi szakemberek számára (Council on the Arts, n.d.), továbbá a múzeumok részéről felmerülő igény esetén coach-ként támogatják a szervezet reziliens működésének megvalósítását, valamint az intézményekkel szoros együttműködésben múzeumi reziliencia keretrendszer és terv kidolgozását (Mountain Top Vision, n.d.). Cerquetti és Cutrini (2023) szintén a múzeumi reziliencia keretrendszer létrehozásának fontosságát hangsúlyozta három dimenzióra (struktúra, humán erőforrás, kapcsolatok) épülő modell-

jük kidolgozása kapcsán. Samuel Redman meglátása szerint pedig a múzeumok rezilienciájának alapvető feltétele az, hogy az eddigiekhez képest nyitottabb és átláthatóbb beszélgetéseket folytassanak az előttük álló kihívásokról (Rozan, 2023).

A múzeumi tudásközvetítés szerepe a reziliencia előmozdításában

Bár az elmúlt évtizedekben egyre több szakmai publikáció és fórum foglalkozott a múzeum társadalmi szerepével és kibővült társadalmi feladatvállalásaival, a pandémia ráirányította a figyelmet a múzeumok társadalmi reziliencia erősítésében betöltött szerepére. Schwarzer (2020) a COVID19 világjárvánnyá terebélyesedésekor tekintette át a múzeumok három, 20. századi pandémia (TBC, spanyolnátha, AIDS) kapcsán felvállalt, társadalmat támogató tevékenységeit. A szerző felhívta a figyelmet arra, hogy a múzeumok már a 20. század eleji tuberkulózis-járvány kapcsán is fontos szerepet töltöttek be az USA-ban azzal, hogy a betegséggel kapcsolatos többnyelvű, tájékoztató anyagok közzétételével és kiállítások szervezésével hozzájárultak a járvánnyal kapcsolatos ismeretek bővítéséhez és a megelőzéshez. A múzeumépületek közegészségügyi célokra való alkalmazására pedig már a spanyolnátha időszakából is akadnak példák (Schwarzer, 2020).

A pandémia által okozott kihívások kapcsán az Ír Múzeumi Szövetség azt hangsúlyozta, hogy a múzeumok a nemzeti identitás alapvető intézményeiként, többek között az új kutatások és nyílt beszélgetések lehetőségének felkínálása révén, nagy jelentőséggel bírnak a társadalmi és gazdasági fejlődésben, valamint a nemzeti reziliencia erősítésében. A szakmai szervezet emellett kiemelte, hogy a múzeumok közösségépítésben betöltött szerepük révén az ír társadalmi megbékélés előmozdításában is kiemelkedő jelentőséggel bírnak (The Irish Museums Association, n.d.).

A COVID19 által okozott nehéz helyzetre adott reflexióként innovatív, a látogatók egyéni rezilienciájának erősítését célzó múzeumi kezdeményezések sora jelent meg világszerte. Példaként emelhető ki a 2020-ban az USA-ban megindult ún. T-AAME (Trauma-Aware Art Museum Education) kezdeményezés, ami a pandémia és társadalmi feszültségek által okozott traumák múzeumi tudásközvetítésen keresztül történő csökkentésének lehetőségeivel foglalkozott (Palamara et al., 2020). Az USA Ohio államában működő National Veterans Memorial Museum idén megszervezett „Szellem, test és lélek” című reziliencia programja szintén az egyéni reziliencia támogatásának lehetőségeire és kérdéseire fókuszált (National Veterans Memorial Museum, n.d.).

A múzeumok fenntarthatóság előmozdításában betöltött szerepe az oktatás szempontjából szintén kiemelt témává vált az elmúlt időszakban. A világ 100 országának nemzeti alaptantervét vizsgáló UNESCO elemzés feltárta, hogy az országoknak csak körülbelül 50%-ban tesznek említést a nemzeti alaptantervben a klímaváltozásról, valamint bár a kutatás során megkérdezett általános és középiskolai tanárok 95%-a fontosnak tartotta az éghajlatváltozással kapcsolatos ismeretek iskolai keretek közötti közvetítését, kevesebb, mint 30%-uk tartja magát felkészültnek erre (UNESCO, n.d.-b). Az UNESCO 2021-es Berlini Nyilatkozata hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a kisgyermekkortól a felsőoktatáson át egészen a felnőttoktatásig bezárólag, a formális oktatás mellett a nonformális és informális tanulás is integrálja a fenntartható fejlődés szolgálatát, valamint, hogy a

fenntartható fejlődés érdekében minden egyén számára biztosított legyen az egész életen át tartó tanulási lehetőségekhez való hozzáférés (UNESCO, n.d.-a). Bár a dokumentum nem nevesíti a múzeumokat, azok mint az egész életen tartó tanulás kiemelkedő jelentőségű helyszínei nyilván meghatározó szerepet kapnak a Berlini Nyilatkozat kapcsán.

Az ICOM 2022-es prágai konferenciáján elfogadott múzeumdefinícióban (ICOM Magyarország, n.d.) szereplő új múzeumi feladatmeghatározások jól rávilágítanak arra, hogy a múzeumi nemzetközi szakmai közeg folyamatosan reagál és reflektál a felgyorsult társadalmi változásokra. A 2007-ben elfogadott korábbi definícióval (Lehmannová, 2020) szemben, a 2022-es fogalom a múzeumok szerepét már nem csupán a tárgyi és szellemi örökség megőrzésében, kutatásában és közvetítésében határozza meg, hanem kiegészíti ezeket az értelmezés feladatával is. Fontos új elemként szerepel az a kitétel, hogy a múzeum a nyilvánosság számára nem csupán nyitott, de hozzáférhető és befogadó intézmény is. A fenntarthatóság, a sokszínűség és a reflektív gondolkodás előmozdításával, valamint a közösségek bevonásával kapcsolatos szövegrész pedig kiválóan mutatja a múzeumok és a múzeumi tudásközvetítés felgyorsult társadalmi, gazdasági és kulturális változásokhoz való gyors adaptálódási képességét.

A múzeumok reziliencia erősítésében betöltött szerepével kapcsolatos példák sorából nem hagyható ki az a napjainkban még különlegesnek számító, egy sikeres kanadai projekt nyomán megindított belga művészetterápiás kezdeményezés, aminek keretében pszichiáterek a különféle mentális betegségekben küzdők kezelésében gyógymódként írhatják fel a múzeumlátogatást, legyen szó akár stresszről, kiégésről vagy depresszióról (Fota, 2022). Bár a brüsszeli innováció nagy szenzációt keltett 2022 szeptemberében, a múzeumok mentális egészség megőrzésében és pszichés jóllét előmozdításában betöltött szerepével kapcsolatosan már jóval korábban megindultak a kutatások és a konkrét múzeumi programok. Erre kiváló példák sorát találhatjuk a demensek pszichés- mentális jóllétének előmozdítását, izolációjának csökkentését, adott esetben a még megmaradt szellemi képességek ápolását célzó olyan múzeumi kezdeményezésekben mint a New York-i „Meet me at MOMA” (MOMA, n.d.), a liverpooli „House of Memories” (National Museums Liverpool, n.d.) vagy a szentendrei Skanzen Demencia Program (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2022), de megemlíthetők akár az étkezési zavarokkal küzdőket segítő olyan kezdeményezések is, mint a Montreáli Szépművészeti Múzeum (Montreal Museum of Fine Arts) művészetterápiás programjai (Montreal Museum of Fine Arts, n.d.). További példaként emelhető ki az angol „Művészeti és Bölcsészeti Tudományos Tanács (Arts and Humanities Research Council) által finanszírozott, „Múzeumok receptre” („Museums on Prescription”) című, 2014 és 2017 között lebonyolított projekt, ami az izoláció veszélyének kitett magányos idős embereket kapcsolta össze a kezdeményezésbe bevont londoni és kenti múzeumokkal, galériákkal (University College London, n.d.).

A múzeumok ugyanakkor a mentális-pszichés jóllét és a fenntarthatóság előmozdításán túl számos egyéb területen is támogatják az egyéni, a közösségi vagy éppen a térségi rezilienciát, ideértve többek között a társadalmi integráció előmozdítását, a nemzeti, nemzetiségi vagy lokális kultúra és identitás ápolását, a helyi közösségek felkarolását és aktivizálását vagy akár az egymás megértését és a békés társadalmi együttélést elősegítő múzeumi tanulási programokat is.

A fentiek mellett továbbá kiemelendő, hogy az elmúlt évtizedben több európai város is (pl. Dublin vagy Milánó) kifejezetten fontos szerepet adott a társadalmi jóllét és a gazdasági prosperitás előmozdítása érdekében a kultúrának és a kulturális programok révén megvalósuló inklúzióknak (Salgado & Patuzzi, 2022). A múzeumok által előmozdított reziliencia gazdasági szempontból is fontos relevanciával bír. Buheji (2019) hangsúlyozta, hogy a múzeumoknak a gazdasági növekedést előmozdító multiplikátor hatása is van a tudás újragenerálása révén.

Rezilienciát erősítő múzeumi tudásközvetítés Baranyában

Az empirikus kutatás célja és módszerei

Az empirikus kutatásra a Szász Tudományos, Kulturális és Turisztikai Minisztérium által meghirdetett „Szász Vendégprofesszor” pályázat keretében került sor, aminek révén a szerző 2022 októbere és decembere között a Hochschule Zittau/Görlitz Gazdálkodás- és Kultúratudományi Kar vendégoktatója és kutatója volt. „A múzeumi tanulás szerepe a periférikus régiók rezilienciájának erősítésében- Összehasonlító kutatás Görlitz kerületben és Baranya megyében 2022” című, átfogó, rétegzett mintavételi eljárásra épített kutatás részeként a szerző a múzeumi tanulás helyi közösségek erősítésében, támogatásában betöltött szerepével kapcsolatos jó gyakorlatokat tárt fel a két térség múzeumpedagógusai-val/múzeumigazgatóival/illetékes szakembereivel 2022 októbere és 2023 januárja között lebonyolított strukturált interjúk elemzése alapján. A mintába 13 múzeum, illetve múzeumpedagógiai és/ vagy múzeumandragógiai tevékenységet végző intézmény került be mindkét vizsgált területről. Mivel Pécsen két olyan, több kiállítási helyszínt is magába foglaló intézmény (Janus Pannonius Múzeum; Zsolnay Örökségkezelő Nkft.) is működik, ami kifejezetten kiterjedt, jelentős tudásközvetítési tevékenységet valósít meg az intézmény felügyelete alá tartozó különböző helyszíneken, a Janus Pannonius Múzeum esetében három, a Zsolnay Örökségkezelő Nkft. esetében pedig két kolléga vett részt interjúalanyként a kutatásban. A kutatásba bevont valamennyi Baranya megyei szakemberrel (egy interjúalany kivételével, akivel technikai feltételei hiányában telefonos interjú készült) online formában, az MS TEAMS felületén került sor az interjúk felvételére. Mivel Baranyában több olyan intézmény és szervezet kínál kiváló, magas színvonalú múzeumpedagógiai tevékenységet, illetve tudásközvetítéssel kapcsolatos szolgáltatásokat, amely a hazai törvényi szabályozás, illetve a muzeális intézmények szakmai besorolása (1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről; 376/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a muzeális intézmények működési engedélyéről) alapján nem minősül múzeumnak vagy közérdekű muzeális gyűjteménynek/ kiállítóhelynek, Baranya tekintetében a sokaságba minden olyan intézményt és szervezetet beleértettünk, amely gyűjteményeire vagy kiállításaira építve öröksépedagógiai /múzeumpedagógiai foglalkozásokat, illetve egyéb, tudásközvetítést vagy közösségépítést szolgáló programokat kínál. Az empirikus vizsgálatba bevont Baranya vármegyei intézményeket lásd az 1. sz. mellékletben. Jelen tanulmány az átfogó vizsgálat résztanulmányaként kizárólag a kutatás keretében feltárt, a reziliencia erősítése szempontjából releváns Baranya vármegyei múzeumi tudásközvetítési törekvések ismertetésére szorítkozik.

A múzeumi tudásközvetítés szerepe az identitás erősítésében

A mintába került Baranya vármegyei intézmények által szervezett programok jelentős részében kiemelt szerepet kap a lokális és/vagy a nemzetiségi identitás erősítése.

A tájházaknak különösen fontos szerepe van a nemzetiségi identitás erősítésében és a hagyományok ápolásában. A kutatásba bevont valamennyi nemzetiségi tájház (Geresdlak, Kásád, Majs, Mecseknádasd) megkérdezett szakembere fontosnak tartotta hangsúlyozni ezt a szerepet. A Majsi Német Tájház az évente megrendezett német nemzetiségi nap keretében múzeumpedagógiai foglalkozásokat kínál az általános iskolások számára, illetve nyaranta olyan nyári tábort szerveznek, melynek része a német nemzetiségi hagyományok megőrzése, a tradicionális ételek és játékok megismertetése. A nyári táborban a majsi gyerekek mellett a településről már elköltözött családok gyerekei is részt vesznek, jellemzően a nagyszülőknél töltött nyári vakáció részeként (Interjúalany8 szóbeli közlése, Majsi Német Tájház, 2022. december 13.). A tájház ezekkel a kezdeményezésekkel fontos szerepet játszik a nemzetiségi identitás erősítésében és a nemzetiségi kultúra megőrzésében.

A komlói József Attila Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjteményben lebonyolított, a helyi roma egyesülettel társszervezésben kínált programok a roma identitás erősítését szolgálják (Interjúalany5 szóbeli közlése, József Attila Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény, 2022. december 14.)

A helyi identitás erősítésében van szerepe a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum által szervezett, helyi szakrális helyeket bemutató városi sétáknak, valamint a Mohácsi csatával kapcsolatosan megszervezett programoknak is (Interjúalany6 szóbeli közlése, Kanizsai Dorottya Múzeum, 2022. december 12.)

A Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft. nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a pécsi identitás részét képezze a Zsolnay-örökség, illetve, hogy a pécsieknek legyen egyfajta kötődése a Zsolnay Kulturális Negyedhez és büszkéik legyenek rá. A Múzeumok Éjszakája program mintájára indították meg az ún. Zsolnay Negyed Éjszakája programot, melynek keretében rendhagyó tárlatvezetésekkel, koncertekkel, kreatív foglalkozásokkal, a látogatók előtt az év egyéb időszakában elzárt helyszínek megnyitásával, fényfestéssel kínálnak olyan különleges élményt, attrakciót, ami a fenti célkitűzések megvalósítását hivatott előmozdítani. A helyi közösség jóllétét előmozdító kezdeményezésük az ún. Senior tánc program. (Interjúalany16 szóbeli közlése, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft, 2022. december 14.)

A Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény ormánsági hagyományok intézmény általi közvetítésével kapcsolatosan szintén kiemelendő az identitás-erősítő szerep (Interjúalany12 szóbeli közlése, Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény, 2022. december 15.).

A helyi közösségek aktivizálása, a közösségi kohézió támogatása, közösségi működés

Az empirikus kutatás feltárt néhány kifejezetten innovatív, a helyi közösségek aktivizálását, illetve a közösségi kohézió támogatását szolgáló kezdeményezést a vizsgált intézmények tevékenységében.

A Hosszúhetényi Tájház által több, mint egy évtizede megszervezett ún. „Tájházúra” fontos szerepet tölt be a helyi közösség erősítésében. Évente kb. 4-5 alkalommal szervezi

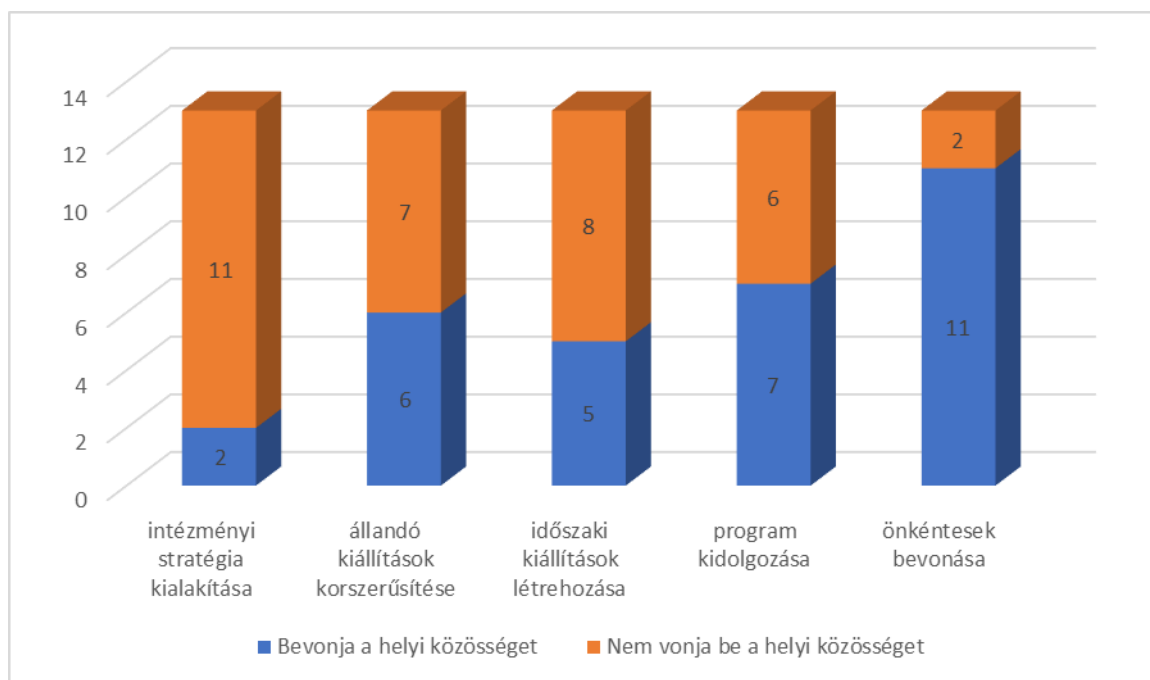
meg a tájház vezetője a Mecsek különböző részeit megismertető, kb. 20 km hosszú kirándulást, ami mindig a helyi tájháztól indul. „Ősszel mindig tartunk egy túrazáró alkalmat, amikor főzünk, süteményt hoz mindenki, az istállóban végignézzük az év során a kirándulásokon készült fotókat, ez egy nagyon jó csapatépítő program.” (Interjúalany1 szóbeli közlése, Hosszúhetényi Tájház, 2022. november 30.)

A Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény intergenerációs programok révén kívánja erősíteni a helyi közösséget, valamint előmozdítani a különböző korosztályok kapcsolatát (Márton-nap kapcsán például az idősek a gyerekekkel közösen sütnék süteményt), továbbá nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a helyi horvát nemzetiségi kultúra reprezentálja magát az intézmény rendezvényein (Interjúalany12 szóbeli közlése, Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény, 2022. december 15.).

A Janus Pannonius Múzeum számos programja közül kiemelendő az ún. Múzeumutca+ kezdeményezés, ami augusztusban kifejezetten a városlakók és turisták megszólítását célozza gazdag közösségi, kulturális és gasztronómiai programsorozatával. A Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület rendkívül szoros kapcsolatot ápol a múzeummal, és vezetőjén keresztül - aki egyúttal a múzeum közművelődési szakembere - nagyon sok programot szervez a múzeumba (Interjúalany4 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. december 14.). Az intézmény a szélesebb helyi közösség mellett sikerrel szólít meg egyes szakmai közösségeket (pl. az építészeket a pécsi építészet design tárgyairól szóló beszélgetés kapcsán), valamint speciális érdeklődési kör mentén szerveződő csoportokat (pl. amatőr fémkeresők) is (Interjúalany2 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. november 18.).

A mintába került intézményekre ugyanakkor kevésbé jellemző a közösségi működés, hiszen a szakmai munkába leginkább az önkéntes programokon keresztül vonják be a helyi lakosokat (lásd 1. sz. ábra).

1. ábra: Helyi közösségek bevonása a vizsgált intézmények szakmai munkájába, Baranya vármegye (N=13)



Forrás: saját forrás

A vizsgált intézményekben egy kivétellel nincs kidolgozott önkéntes program, a közösség elhivatott tagjai nem hivatalos formában és nem formalizáltan segítik a kultúráközvetítést, leggyakrabban önkéntes tárlatvezetéssel vagy a rendezvények lebonyolításában való közreműködésükkel. Van, ahol az önkéntesek egyénileg, máshol a nyugdíjas klubban vagy a helyi nemzetiségi kulturális egyesületen keresztül segítik a munkát.

A gereszlaki Német Nemzetiségi Önkormányzat különösen sikeresen vonta be és aktivizálta (kezdetben önkéntes alapon, később kisebb kompenzáció biztosításával) a helyi nyugdíjasokat, hiszen így 5 kiállításvezetővel és két projektmunkafelelőssel közösen látják el - a település további öt, német nemzetiségi témára épülő kiállítása mellett - a Német Nemzetiségi Tájház szakmai tevékenységét. A tájház a helyi sajátosságokra helyezi a hangsúlyt, amihez a nemzetiségi önkormányzat által bevont nyugdíjas pedagógusok - több évtizedes módszertani tapasztalataikat kamatoztatva - feladatlapokat készítettek. *„A nyugdíjasoknak hasznos és értelmes tevékenységet sikerül adni, ami által érzik, hogy értékes, megbecsült tagjai a közösségnek”*. (Interjúalany10 szóbeli közlése, Német Nemzetiségi Tájház, Gereszlak, 2022. december 1.).

A Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft. Világörökség Divíziója önkéntes koordinátorral és már több évre visszamenő, kidolgozott önkéntes programmal rendelkezik. A szervezet meghatározott időintervallumra meghirdetett toborzási időszakban várja az érdeklődőket, akik a felvételt követően 1-2 hónapos képzésen vesznek részt. Minden munkatárs a saját munkaköréhez kapcsolódóan tanítja az önkénteseket, akik ezt követően négy feladatkört tölthetnek be: 1. tárlatvezető; 2. múzeumpedagógiai asszisztens; 3. a látogatók tájékoztatását végző ún. informátor; 4. fotós (Interjúalany15 szóbeli közlése, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft., 2022. november 29.).

A programok kidolgozásába leginkább az alábbi módon vonják be a helyi közösségeket a vizsgált intézmények:

- igényfelmérés a helyi iskolák, óvodák körében
- igényfelmérés a helyi lakosság körében
- társintézményekkel, partnerekkel közösen szervezett program
- nemzetközi pályázatok
- együttműködés a helyi civil szervezetekkel

Az állandó és időszakos kiállításokkal kapcsolatos munkálatokba szintén változatos módon vonják be az intézmények a helyieket, úgy mint:

- látogatói javaslatok felmérése és hasznosítása
- civil szervezetek véleményének kikérése és a kiállítás felépítésébe való bevonásuk (pl. honismereti /nyugdíjas /hagyományőrző egyesületek; alapítványok)
- helyi lakosok tárgyfelajánlásai / gyűjtés a településen
- önkéntesek bevonása a kiállítástervezésbe és a kiállítások felépítésébe
- egyetemi hallgatók kiállításai
- kiállítási lehetőség biztosítása helyi művészek számára
- a helyi lakosság alkotótevékenységét ösztönző pályázatra épülő, a résztvevők alkotásait bemutató kiállítás szervezése

Az intézményi stratégia kialakításába a Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény, valamint a Szigetvári Zrínyi Vár vonja be a helyi közösségeket, előbbi a lakosság véleményének kikérésével, utóbbi pedig a várral nagyon szoros együttműködésben álló, kb. 20-30 aktív (és kb. 300 regisztrált) taggal rendelkező Szigetvár Várbaráti Kör bevonásával (Interjúalany12 szóbeli közlése, Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény, 2022. december 15.; Interjúalany13 szóbeli közlése, Szigetvári Zrínyi Vár, 2022. december 13.).

Múzeumi tudáskövetítés a társadalmi befogadás és integráció előmozdításának szolgálatában

A Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft. Világörökség Divíziója 2020-2023 között olasz, lengyel, török, szerb partnerek részvételével lebonyolított, a jelenkori migráció témájának feldolgozására, a fiatalok sokszínűség iránti nyitottságának előmozdítására, valamint a sokszínűség és az identitás közötti összefüggések feltárására fókuszáló, TRAME („TRAcce di MEMoria”, „Emlékeink nyomában”) címet viselő nemzetközi projektben vett részt (Interjúalany15 szóbeli közlése, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft, 2022. november 29.). Az együttműködés fontos eredménye, hogy 2022 decemberében öt nyelven jelent meg a projekt keretében kidolgozott módszereket és a nemzetközi együttműködés révén megvalósított programokat ismertető, a tanárok és örökségpedagógusok szakmai tevékenységét támogató módszertani kézikönyv (Hermann, 2022; Trame, n.d.).

A Zsolnay Kulturális Negyed pályázati keretekben ingyenesen biztosít foglalkozásokat a hátrányos helyzetűek számára, illetve az egyik, 2020-ban zárult programjuk pedig kiemelten a határon túli magyar diákoknak szóló kezdeményezés volt, ami a gyerekek számára lehetővé tette a Zsolnay Kulturális Negyed ingyenes megismerését, elszállásolásukra pedig a negyed vendégházában került sor (Interjúalany16 szóbeli közlése, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft, 2022. december 14.) A Pécsi Egyházmegye 2017 óta biztosít ingyenes utazási lehetőséget és múzeumpedagógiai foglalkozásokat a hátrányos helyzetű településekről (pl. Ormánságból) érkező gyerekek számára (Interjúalany11 szóbeli közlése, Pécsi Egyházmegye, 2022. december 9.).

A Majsi Német Tájháza fontos szerepet tölt be a településen élő különböző etnikai, kulturális örökséggel rendelkező csoportok (svábok, szerbek, felvidéki származásúak) közötti kapcsolatok előmozdításában, a közös történelmi múlt és az abból fakadó sérelmek feldolgozásában. (A II. világháborút követően a Felvidékről elűzött magyarokat a településről kitelepített svábok házaiba költöztették be.) Emellett bár német nemzetiségi tájháza van szó, a sváb identitás erősítése mellett az intézmény tudatosan támogatja a szerb és felvidéki identitás megőrzését is (Interjúalany8 szóbeli közlése, Majsi Német Tájháza, 2022. december 13.)

A Szigetvári Zrínyi Vár egyedülálló kezdeményezése, hogy az intézményhez tartozó zöld területen befogadja a Szigetvári Kórház által a sajátos igényű, mentális problémával rendelkező személyek számára szervezett állatterápiás foglalkozást (Interjúalany13 szóbeli közlése, Szigetvári Zrínyi Vár, 2022. december 13.).

A Pécsi Egyházmegye innovatív kezdeményezése volt a Pécsi Egyházmegyei Katolikus Karitás vezetője és az intézmény muzeológus kollégája által közösen tartott tematikus tárlatvezetés. A Pécsi Egyházmegye múzeumpedagógusa továbbá a pécsi dzsámi (Gyer-

tyaszentelő Boldogasszony-templom) bemutatásához kapcsolódóan több olyan foglalkozást is tart, ami a vallások összehasonlítását és megismertetését célozza, sőt a témával táborok keretében is foglalkoznak. Kifejezetten innovatív az a szintén a Karitászzal közösen kidolgozott érzékenyítő élménypedagógiai foglalkozás, melynek fő gondolatköre, hogy miként lehet segíteni a rászorulókon (Interjúalany11 szóbeli közlése, Pécsi Egyházmegye, 2022. december 9.).

Geresdlakon (bár nem a tájházban, hanem a településen található többi kiállításban) a társadalmi integráció egy különösen értékes és kedves példája valósult meg. A településre az elmúlt időszakban beköltözött kb. 30 finn család által felajánlott, a finn népviseletet és kultúrát reprezentáló tárgyakat a helyi sváb nemzetiségi kultúra különböző aspektusait reprezentáló kiállításokba integrálták (pl. a helyi sváb hagyományokat és tradicionális viseletet bemutató babakiállításban megtekinthetőek a finn népviseletbe öltözött babák is), ami fontos jelzésértékkel bír a finn családok kis baranyai településre való tényleges befogadása, az integráció tekintetében (Interjúalany10 szóbeli közlése, Német Nemzetiségi Tájház, Geresdlak, 2022. december 1.).

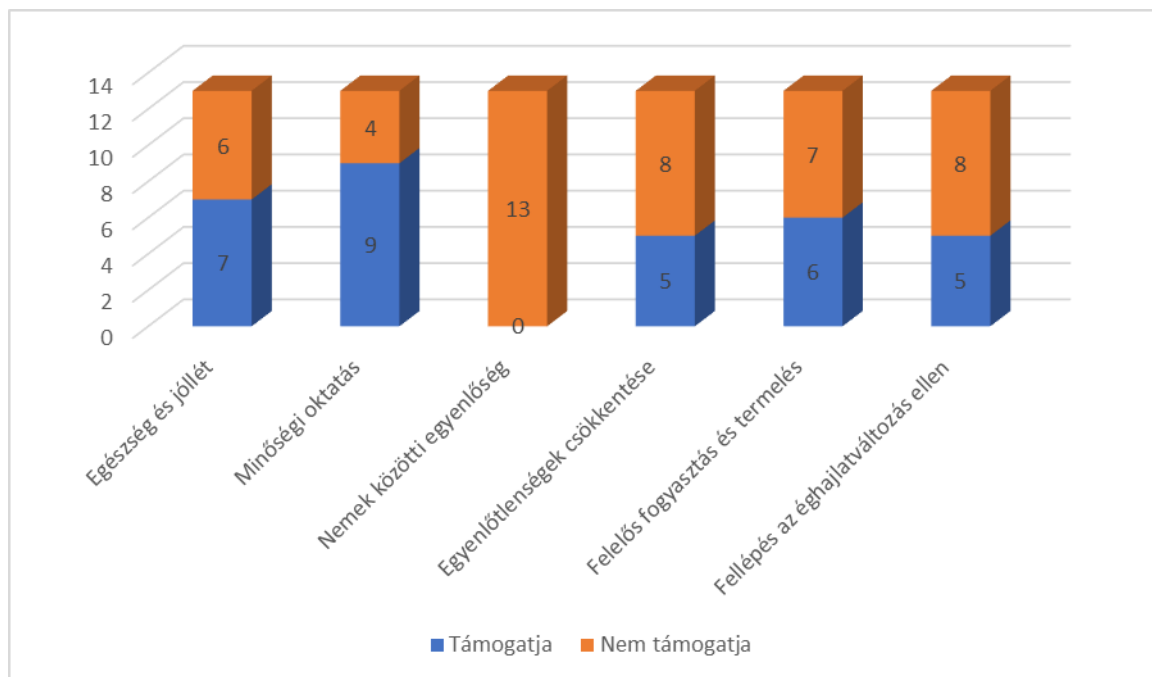
Az interjú felvételének időszakában kezdte meg a Janus Pannonius Múzeum a kapcsolatfelvételt a fogvatékkal élők különböző helyi szervezeteivel (pl: Fogd a Kezem Alapítvány) közös programtervek kidolgozása érdekében, továbbá ekkor indult meg az intézmény pályaorientációs múzeumpedagógiai programja az egyik Pécs környéki község (Nagyharsány) általános iskolájában (Interjúalany3 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. november 29.). A Janus Pannonius Múzeum a Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek projekt keretében dolgozta ki a „Játszd el magad! Hátrányos helyzetű, SNI-s, fejlesztésre szoruló tanulók fejlesztése múzeumi módszerekkel” című, 2017 szeptemberében indult mintaprojektjét.

A múzeumi tudásközvetítés szerepe a fenntarthatósági célok megvalósításában

A strukturált interjúk kérdéssorának egyik kérdésblokkja azt kívánta feltárni, hogy a mintába került intézmények saját működésükben és tudásközvetítési gyakorlatukban szem előtt tartják-e az ENSZ által 2015-ben megfogalmazott fenntarthatósági célok megvalósítását. Az Agenda 2030 által meghatározott 17 fenntartható fejlődési célból (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, n.d.) az empirikus kutatás strukturált interjúinak kérdéssora az alábbi hat fenntarthatósági céllal kapcsolatos intézményi törekvésekre kérdezett rá: 1. Egészség és jóllét; 2. Minőségi oktatás; 3. Nemek közötti egyenlőség; 4. Egyenlőtlenségek csökkentése; 5. Felelős fogyasztás és termelés; 6. Fellépés az éghajlatváltozás ellen.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy míg a minőségi oktatás támogatása kiemelt jelentőséggel bír a vizsgált intézmények működésében, a közösségek jóllétének előmozdítását inkább igen, viszont a felelős fogyasztást és termelést, az éghajlatváltozás elleni fellépést, valamint az egyenlőtlenségek csökkentését többnyire nem tartják szem előtt az intézményi programok kidolgozásakor, illetve az intézményi működés során. A nemek közötti egyenlőség elérésének támogatása pedig egyik vizsgált intézmény törekvései között sem jelent meg (lásd 2. sz. ábra).

2. ábra: Fenntarthatósági célok támogatása a vizsgált intézmények működésében és tudásközvetítési gyakorlatában, Baranya vármegye (N=13)



Forrás: saját forrás

A minőségi oktatás és az egyenlőtlenségek csökkentésére való törekvés kiváló fúziójaként határozhatjuk meg a Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft. Világörökség Divízió kifejezetten pécsi iskolák számára kínált ún. „Rendhagyó történelem” című programját, amit minden pécsi 5. és 9. évfolyamos osztály ingyenesen vehet igénybe. A program célja, hogy minden helyi diák megismerkedhessen a város római örökségével annak érdekében, hogy ez alapvető tudássá váljon a pécsi gyerekek körében. (Interjúalany15 szóbeli közlése, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft, 2022. november 29.). A Janus Pannonius Múzeum néhány éve megindított ún. „Múzeumi Kedd” kezdeményezése keretében az 5. évfolyamos osztályoknak hirdetett meg ingyenes múzeumpedagógiai foglalkozást a Sopianae régészeti kiállításban, ami a hátrányos helyzetű iskoláknak különösen fontos segítség. A hozzáférhetőséget nagymértékben növelte a Lázár Ervin Program is. *„Rengeteg olyan iskola is eljutott a múzeumba, akikkel korábban még soha nem találkoztunk, mert nincs pénzük az útiköltségre és a múzeumra, sokan közülük még soha nem jártak múzeumban.”* (Interjúalany4 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. december 14.)

A jóllét előmozdítására való törekvés kapcsán pedig megemlítenők az egyes intézmények által szervezett közösségi táncprogramok és alkotótevékenységek, valamint a pszichés jóllét előmozdítását célzó előadások. Több interjúalany is megfogalmazta azt a szakirodalomban többször is olvasott megállapítást, miszerint a kulturális élményekben való részvétel és a közösségi program alapvető jellemzője, hogy jóllétet generál:

„Ez mind szellemi feltöltődés, ha eljönnek egy-egy programra. Közösségben vannak, az egy jóllét már, hogy együtt vannak, kommunikálnak egymással.” (Interjúalany1 szóbeli közlése, Hosszúhetényi Tájház, 2022. november 30.)

„Minden olyan múzeumi program, ami kapcsolatteremtést is létrehoz, hozzájárul a pszichés jóllét előmozdításához” (Interjúalany2 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. november 18.)

„Észrevettem, hogy a felnőttek nagyon kevés kézműves dologhoz jutnak hozzá, kifejezetten boldogok, ha alkotó tevékenységet csinálhatnak.” (Interjúalany4 szóbeli közlése, Janus Pannonius Múzeum, 2022. december 14.)

A téma fontossága okán érdemes felsorolni a kutatás során feltárt, a felelős fogyasztás és termelés előmozdítását, illetve az éghajlatváltozás elleni fellépést felkaroló kezdeményezéseket is:

- tudásközvetítés az éghajlatváltozásról
- a felelős termeléssel és fogyasztással kapcsolatos szemléletformálás előmozdítása jegyében helyben készült ajándéktárgyakat értékesítése
- hulladékanyagok tudatos alkalmazása a múzeumpedagógiai foglalkozásokon
- csatlakozás a Föld Napja alkalmából szervezett programokhoz (pl. szemétszedés)
- hagyományos paraszti gazdálkodás pazarlásmentes jellegének megismertetése

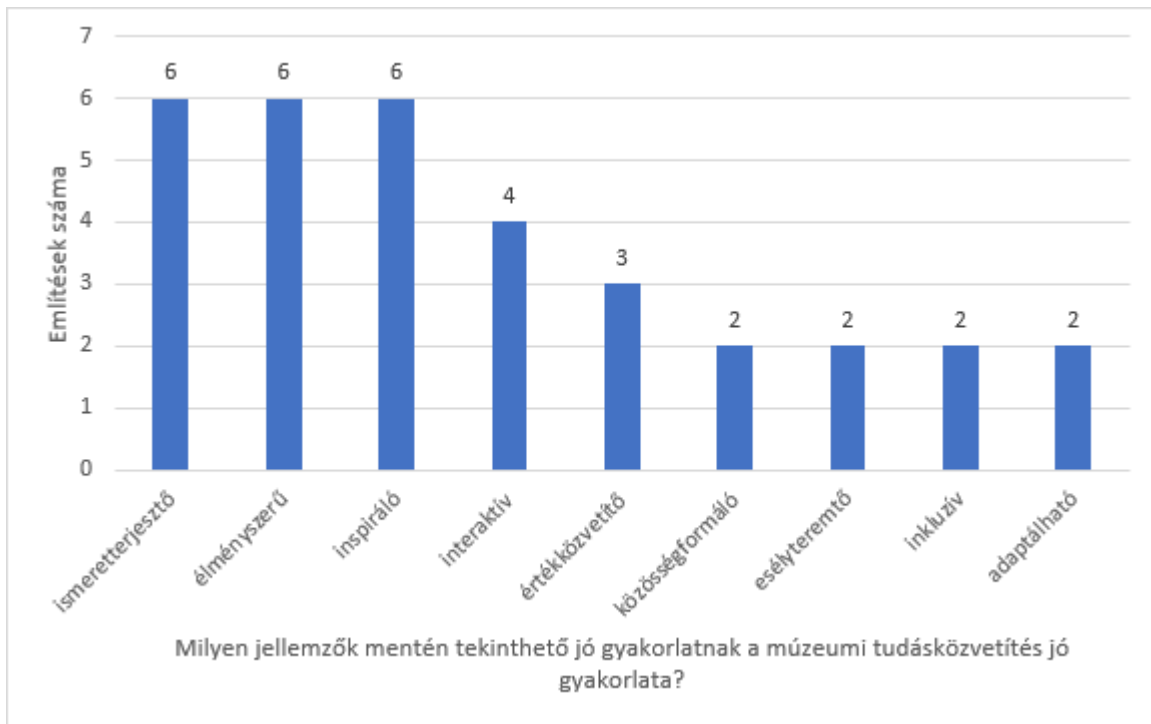
A környezettudatosság köré szerveződő, gyermekeknek meghirdetett szemléletformáló foglalkozások multiplikátor hatásúak lehetnek azáltal, ha a résztvevők továbbadják a múzeumi programon megszerzett ismereteket, illetve, ha a környezettudatos szemlélet sikeres átadása révén attitűdjük követendő példává válik családtagjaik, barátaik vagy osztálytársaik számára.

„...utánna nagyon sokszor halljuk vissza óvónőktől, pedagógusoktól, szülőktől, hogy a gyerek x dolgot tanult nálunk. Ezeket a dolgokat próbálják az iskolában és a családban is adaptálni. És ez is a cél, hogy vigyék haza, amit itt látnak és alkalmazzák és kapacitáljanak másokat is, hogy így csinálják ezen túl.” (Interjúalany5 szóbeli közlése, József Attila Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény, 2022. december 14.)

A múzeumi tudásközvetítés jó gyakorlata: Mitől jó a jó gyakorlat?

A kutatásba bevont Baranya vármegyei múzeumi szakemberek úgy vélik, hogy az élményszerűség (6 említés), az ismeretterjesztés (6 említés), az inspiráló jelleg (6 említés), az interaktivitás (4 említés), valamint az értékközvetítés és hagyományápolás (3 említés) tekinthető leginkább meghatározónak abban, hogy a múzeumi tudásközvetítést jó gyakorlatként definiálhassuk. Emellett az alábbi jellemzőket 2-2 interjúalany emelte ki: esélyteremtő, inkluzív, közösségformáló, adaptálható (lásd 3. sz. ábra).

3. ábra: A múzeumi tudásközvetítés jó gyakorlatának jellemzői az interjúalanyok szerint, Baranya vármegye (N=13)



Forrás: saját forrás

Bár csak egy-egy interjúban hangzottak el, de érdemes felsorolni az interjúalanyok által megfogalmazott alábbi jellemzőket is: figyelemfelkeltő, egyedi, érdekes, válaszokat ad a bennünk felmerült kérdésre, játékra épül, intergenerációs programokat kínál, működőképes, megfelelő szakértelemmel és attitűddel rendelkező szakember bonyolítja le, biztosított a program sikeres megvalósításához szükséges humán erőforrás.

Összegzés

Az empirikus kutatás számos olyan múzeumi tudásközvetítési gyakorlatot tárt fel, ami tényleges szerepet tölt be a helyi lakosság identitásának erősítésében, pszichés jóllétének előmozdításában, a közösségek aktivizálásában. A múzeumok reziliencia erősítésében betöltött szerepével foglalkozó nemzetközi szakirodalom azzal kapcsolatos megállapításai, hogy a múzeumok a helyi lakosság jóllétének és helyi kötődésének erősítésével hozzájárulhatnak egy térség rezilienciájának növeléséhez, az interjúalanyok válaszai alapján is megerősítést nyertek. Munkalehetőségek hiánya vagy a közbiztonság radikális romlása, természeti katasztrófák, háborúk, stb. vészhelyzetek esetén értelemszerűen egy múzeumi kezdeményezés sem fogja rábírní a gazdasági, politikai, természeti kihívásokkal küzdő térségek lakosságát a maradásra, de a múzeumok a közösségeket, a helyi identitást, az összetartozás érzését erősítő programjaikkal, fenntarthatósági törekvéseikkel, illetve az egyéni (akár szakmai, akár magánéleti) boldogulást elősegítő kompetenciák fejlesztésével fontos szerepet kaphatnak az egyéni, közösségi és a térségi reziliencia erősítésében.

Felhasznált források

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>
- 376/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a muzeális intézmények működési engedélyéről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700376.kor>
- Ackerson, A.W., Anderson, G., & Bailey, D. A. (2021, May 1). *Inside Out, Outside In: A resilience model for museums offers strategies to address challenging realities*. Museum Magazine. American Alliance of Museums. <https://www.aam-us.org/2021/05/01/inside-out-outside-in-a-resilience-model-for-museums-offers-strategies-to-address-challenging-realities/>
- Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (n.d.). *ENSZ FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI CÉLOK (SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS, SDGS)*. <https://www.ajbh.hu/-/ensz-fenntarthato-fejlodesi-celok-sustainable-development-goal-sdg-> Letöltés dátuma: 2023. július 5.
- Buheji, M. (2019, June). Museums and their role in resilient creative economy- The Canadian experience. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 7(6), 26-45.
- Cerquetti, M., & Cutrini, E. (2023). Structure, People, and Relationships: A Multidimensional Method to Assess Museum Resilience. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(1), 130-152. <https://doi.org/10.1177/089976402111068409>
- Chhabra, D. (2022). *Resilience, Authenticity and Digital Heritage Tourism*. (Routledge Cultural Heritage and Tourism Series). Routledge.
- Council on the Arts (n.d.). *Professional Development Opportunity for Museums 2022. The Resilience Playbook – New York Cohort 2.0*. http://www.nysca.org/downloads/files/TRP_2022_Information.pdf Letöltés dátuma: 2023. szeptember 1.
- Fota, A. (2022, September 12.). *Brussels prescribes visits to Manneken Pis and museums for mental health*. POLITICO. https://www.politico.eu/article/brussels-museum-visits-mental-health-culture/?utm_source=Facebook&utm_medium=social&fbclid=IwAR1-g6fB-FzynALQE5s2CDxwNcwZoW9yxEf-jiEqAn2fPkJIT9qKZsVwV0xo
- Hermann, D. (2022). *TRAME MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV TANÁROKNAK ÉS ÖRÖKSÉGPEDAGÓGUSOKNAK*. Kulturális Örökség Menedzserek Egyesülete. http://trameproject.eu/wp-content/uploads/TRAME_MANUAL_FOR_TEACHERS_AND_HERITAGE_EDUCATORS_HU.pdf
- ICOM (2020, September). *MUSEUMS AND THE COVID-19 CRISIS: 8 STEPS TO SUPPORTING COMMUNITY RESILIENCE*. https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/10/CommunityResilience_Update-dArticle_EN_final_20200930.pdf
- ICOM Magyarország (n.d.). *A MÚZEUM DEFINÍCIÓ - HOZZÁFÉRÉS A FOGALMAKHOZ*. <https://icomhungary.hu/hu/node/86> Letöltés dátuma: 2023. július 10.
- ICOM Prague 2022 (n.d.). *ICOM Prague 2022. "The Power of Museums"*. <https://prague2022.icom.museum/> Letöltés dátuma: 2023. június 30.
- Lehmannová, M. (2020). *224 YEARS OF DEFINING THE MUSEUM*. ICOM Czech Republic. https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/2020_ICOM-Czech-Republic_224-years-of-defining-the-museum.pdf
- McGhie, H.A. (2019). *Museums and the Sustainable Development Goals: a how-to guide for museums, galleries, the cultural sector and their partners*. Curating Tomorrow.
- McGhie, H.A. (2020). *Museums and Disaster Risk Reduction: building resilience in museums, society and nature*. Curating Tomorrow.
- MOMA (n.d.). *About The MoMA Alzheimer's Project*. <https://www.moma.org/visit/accessibility/meetme/> Letöltés dátuma: 2023. július 4.
- Montreal Museum of Fine Arts (n.d.). *Art Therapy and Health*. <https://www.mbam.qc.ca/en/education/art-therapy-and-health/>
- Mountain Top Vision (n.d.). *FOR TIMES OF EXTRAORDINARY CHANGE....* <https://www.mountaintopvisionllc.com/resilience-playbook> Letöltés dátuma: 2023. szeptember 2.
- National Museums Liverpool (n.d.). *About House of Memories*. <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/house-of-memories/about> Letöltés dátuma: 2023. július 5.

- National Veterans Memorial Museum (n.d.). *Resilience Summit*. https://nationalvmm.org/events/resilience_summit/ Letöltés dátuma: 2023. július 2.
- NEMO (2022, October 20). *Summary of NEMO European Museum Conference 2022*. <https://www.nemo.org/news/article/nemo/summary-of-nemo-european-museum-conference-2022.html>
- Palamara, A., Ostheimer, R. T., Legari, S., Wiskera, E., & Evans, L. (2020, June 29). *TRAUMA-AWARE ART MUSEUM EDUCATION: PRINCIPLES & PRACTICES*. Art Museum Teaching. <https://artmuseumteaching.com/2020/06/29/trauma-aware-art-museum-education-principles-practices/>
- Redman, S. J. (2022). *The Museum: A Short History of Crisis and Resilience*. New York University Press.
- Rozan, A. (2023, July 21). *A History of Museum Resilience: Q&A with Author Samuel Redman*. American Alliance of Museums. <https://www.aam-us.org/2023/07/21/a-history-of-museum-resilience-qa-with-author-samuel-redman/>
- Salgado, L., & Patuzzi, L. (2022, March). *Promoting the Inclusion of Europe's Migrants and Minorities in Arts and Culture*. Migration Policy Institute Europe. https://ec.europa.eu/migrant-integration/system/files/2022-03/mpie_europe-art-culture-inclusion_final.pdf
- Schwarzer, M. (2020, March 10). *Lessons from History: Museums and Pandemics*. American Alliance of Museums. <https://www.aam-us.org/2020/03/10/lessons-from-history-museums-and-pandemics/>
- Szabadtéri Néprajzi Múzeum (2022. június 7.). *Demenciaprogram*. <https://skanzen.hu/hu/jo-tudni/ese-lyegyenloseg/demenciaprogram>
- The Happy Museum (n.d.-a). *Development of Happy Museum Principles*. <https://happymuseum.gn.apc.org/about/why/manifesto/development-of-principles/> Letöltés dátuma: 2023. július 20.
- The Happy Museum (n.d.-b). *Principles*. <https://happymuseum.gn.apc.org/about/why/principles/> Letöltés dátuma: 2023. július 20.
- The Irish Museums Association (n.d.). *Museums and the Road to Resilient Recovery in Ireland*. <https://irishmuseums.org/uploads/downloads/IMA-Museums-and-the-Road-to-Resilient-Recovery-in-Ireland.pdf> Letöltés dátuma: 2023. szeptember 1.
- The Resilience Playbook (2021, January 28). *The Resilience Playbook: An Introduction*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QbI7gGHXzjg>
- TRAME (n.d.). *TRAME manual*. <https://trameproject.eu/trame-manual/> Letöltés dátuma: 2023. július 30.
- UNESCO (2020). *Culture in Crisis. Policy guide for a resilient creative sector*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374631>
- UNESCO (n.d.-a). *Berlin Declaration on Education for Sustainable Development*. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development. Learn for our planet. Act for sustainability. #ESD for 2030. <https://en.unesco.org/sites/default/files/esdfor2030-berlin-declaration-en.pdf>. Letöltés dátuma: 2023. július 2.
- UNESCO (n.d.-b). *Greening Education Partnership. Getting every learner climate-ready*. <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/greening-future>
- University College London (n.d.). *Museums on Prescription*. <https://www.ucl.ac.uk/culture/projects/museums-on-prescription> Letöltés dátuma: 2023. július 5.

Mellékletek:

1. sz. melléklet: Minta – Baranya vármegye, „A múzeumi tanulás szerepe a periférius régiók rezilienciájának erősítésében- Összehasonlító kutatás Görlitz kerületben és Baranya megyében” című kutatás, 2022

Forrás: saját forrás, 2022

1. Hosszúhetényi Tájház, Hosszúhetény (Interjúalany1)
2. Janus Pannonius Múzeum, Pécs (Interjúalany2;3;4)
3. József Attila Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény, Komló (Interjúalany5)
4. Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács (Interjúalany6)
5. Kásádi Sokac Tájház, Kásád (Interjúalany7)
6. Majsi Német Tájház, Majs (Interjúalany8)
7. Mecseknádasdi Német Nemzetiségi Tájház, Mecseknádasd (Interjúalany9)
8. Német Nemzetiségi Tájház, Geresdlak (Interjúalany10)
9. Pécsi Egyházmegye, Pécs (Interjúalany11)
10. Sellye Városi Művelődési Ház, Könyvtár és Muzeális Intézmény, Sellye (Interjúalany12)
11. Szigetvári Zrínyi Vár, Szigetvár (Interjúalany13)
12. Városi Könyvtár és Helytörténeti Kiállítás Bóly, Bóly (Interjúalany14)
13. Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft., Pécs (Interjúalany15;16)